

прегледни рад
достављен: 21. 10. 2024.
прихваћен за објављивање: 26. 11. 2024.
УДК 347.68

Даница КАБАШИЋ*

ПРАВНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ АЛЕАТОРНОСТИ УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ¹

Апстракт

Уговор о доживотном издржавању представља специфичан правни инструмент у домаћем законодавству, који садржи елементе наследноправних и облигационих уговора, а регулисан је Законом о наслеђивању. Његова комплексност произилази из специфичне комбинације личних и имовинских обавеза даваоца издржавања, које трају до смрти примаоца издржавања. Централно обележје овог уговора је његова алеаторна природа, која подразумева да је исход уговора неизвесан у тренутку закључења, јер зависи од дужине живота примаоца. Овај уговор има дубоке социјалне, моралне и хумане аспекте, јер обезбеђује сигурност и негу за слабије стране, док истовремено пружа могућност материјалне користи другој страни. Ова неизвесност у трајању и обиму обавеза чини уговор о доживотном издржавању отпорним на примену правила о сразмерности узајамних давања и прекомерном оштећењу, јер обе стране свесно прихватају ризик као суштински елемент уговора. Ипак, ситуације у којима изостаје елемент алеаторности или када је злоупотребљено право на закључење уговора могу довести до правних спорова, нарочито од стране законских наследника примаоца издржавања. Рад истражује правну природу алеаторности овог уговора, анализира његове последице по права наследника и правни положај даваоца издржавања, као и начине на које се у оваквим уговорима штите принципи правичности.

Кључне речи: уговор о доживотном издржавању, алеаторност, неизвесност, сразмерност, правичност.

* Асистент, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, Република Србија, danica.kabasic@pr.ac.rs, ORCID 0000-0003-4846-5168.

¹ Рад је резултат истраживања које финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновације (Евиденциони број Уговора 451-03-65/2024-03/200254 од 5. фебруара 2024. године)

1. УВОД

Уговор о доживотном издржавању правно уобличује специфичну врсту размене, односно представља вид тржишне трансакције у којој прималац издржавања преноси своја права у замену за обавезу доживотног издржавања. То је облигационоправни уговор који је у домаћој пракси чврсто ослоњен на наследно право. У свакодневном животу тај уговор је веома значајан и често примењиван у пракси, јер често представља једини начин да старије особе које поседују неку непокретност обезбеде себи адекватну негу (Ђурђевић, 2022, 290). Лице које пружа издржавање, на једноставнији начин остварује имовинску добит, стиче стан, кућу, пољопривредно имање, односно, без плаћања камате или кредита, а на име пруженог издржавања, прибавља имовинску корист (Ђурђевић, 2017, 250). Управо ово је основни мотив закључења уговора - да се слабијој страни обезбеди брига и нега, онако како је то њој најпогодније и корисније, и у складу с могућностима даваоца издржавања (Benabent, 2001, 614). Регулисан је Законом о наслеђивању² који га дефинише као уговор којим се једна страна - прималац издржавања, обавезује да се након његове смрти на даваоца издржавања, другу уговорну страну, пренесе својина тачно одређених ствари или каква друга права, а давалац издржавања се обавезује да га, као накнаду за то, издржава и да се брине о њему до краја његовог живота и да га после смрти сахрани (Чл. 194. ЗОН). Законска дефиниција уговора о доживотном издржавању има за циљ да јасно утврди кључне аспекте овог уговора, како би дугогодишња пракса његовог закључивања донела сигурност правном оквиру и тиме отклонила све потенцијалне недоумице и правни спорови. Међутим, увођење законских норми у ову област носи и одређени ризик да поједина питања буду неправилно, неодређено или сувише круто регулисана. Управо питање алеаторности уговора о доживотном издржавању представља такав аспект који је обрађен нејасном законском нормом, стварајући низ комплексних и изазовних правних дилема. Алеаторност се односи на уговоре у којима, у моменту њиховог закључења, није кључни циљ остварење размене еквивалентних вредности. Уместо тога, уговорне стране су спремне да прихвате одређени ризик. Због тога, у тренутку склапања уговора, не може се са сигурношћу утврдити однос између вредности узајамних обавеза, тј. узајамних давања (Кабашић, 2022, 210). Код уговора о доживотном издржавању, иако су обавезе обе стране јасно дефинисане, трајање обавезе даваоца издржавања остаје неизвесно. Када закључују алеаторни уговор, уговорне стране свесно везују своје обавезе за одређену неизвесну околност. Ово право произилази из слободе уговарања, било ради одређене потребе или због тога што везивање за неизвесност доприноси остварењу специфичног циља. Дакле, уговор о доживотном

² Закон о наслеђивању („Сл. гласник РС”, бр. 46/95, 101/2003 - одлука УСРС и 6/2015), у даљем тексту ЗОН.

издржавању има алеаторни карактер, јер његов коначни исход постаје јасан тек након што уговор престане да важи. Тада се може испоставити да је уговор био повољан за једну страну, а штетан за другу. Степен ризика који овај уговор подразумева произилази из његове сврхе - уговорне стране свесно и намерно преузимају ризик, јер економски исход у потпуности зависи од неког неизвесног догађаја (Teteloshvili, 2020, 93). Алеаторна природа овог уговора има вишеструк значај. Прво, алеаторност штити овај уговор од примене правила о прекомерном оштећењу, омогућавајући му да остане важећи чак и у случајевима када један уговорник стиче несразмерну корист. Таква ситуација може се јавити када обавеза издржавања траје дуже или краће од очекиваног, чиме се утиче на економску вредност обавеза између страна. На пример, ако уговор предвиђа обавезу једне стране да издржава другу све до њене смрти, може се десити да та обавеза траје много краће или дуже од очекиваног, чиме се економска корист значајно мења. У таквим случајевима, уговор није ништаван, јер је од почетка заснован на прихватању неизвесности и ризика. Друго, алеаторност ограничава примену осталих правила која се темеље на начелу сразмерности узајамних давања. Уговор о доживотном издржавању, с обзиром на своју природу, не подлеже изменама услед промењених околности ако су те околности део саме суштине ризика уговора. Поред тога, уговор не може бити проглашен ништавним као зеленашки уговор, јер је од почетка заснован на неизвесности у погледу обавеза уговорних страна, што значи да се није ни могло говорити о уговарању несразмерне користи. На пример, ако околности драстично промене економску вредност обавеза једне стране, уговор се неће мењати зато што се унапред прихватило да је тај ризик део саме суштине уговора. Ова два аспекта указују на то да је алеаторност темељни принцип који омогућава уговору о доживотном издржавању да одступа од стандардних правила уговарања у случајевима када је ризик унапред прихваћен као део суштине уговора.

2. АЛЕАТОРНИ КАРАКТЕР УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ

Уговором о доживотном издржавању прималац издржавања осигурава издржавање до краја свог живота, међутим, он такође носи и дубоке социјалне, моралне и хумане конотације. Основна сврха овог уговора није искључиво економска размена, већ обезбеђивање бриге и неге слабијој страни, на начин који је њој најпогоднији и у складу с могућностима даваоца издржавања (Новаковић, 2015, 176). У пракси, уговорне стране често предвиђају и заједницу живота даваоца и примаоца издржавања, мада то није нужан услов, јер стране уживају диспозитивно право да слободно уреде своја међусобна права и обавезе (Илкић, 2014, 128). Процена вероватноће добитка за обе уговорне стране у оваквим уговорима не може бити прецизна, јер је будућност увек обавијена неизвесношћу и непредвидљивошћу. Из тог разлога, утврђивање постојања довољне неизвесности ослања се на слободну оцену специфичних околности сваког појединачног случаја. При разматрању вероватноће

добитка за сваку страну, суд има дужност да обезбеди правично решење - уз процену да ли постоји довољна неизвесност, уважавајући све релевантне околности и опште животно искуство. Уговор о доживотном издржавању поседује алеаторну природу, јер прималац издржавања њиме осигурава издржавање до краја свог живота. Овај уговор делимично подсећа на осигурање³, али за разлику од осигурања, које се не може закључити ако је штета већ наступила или је странама познато да ће наступити (Бикић, Гргић, 2018, 159), уговор о доживотном издржавању може бити одржив чак и ако је са великом извесношћу познато колико ће прималац живети, све док постоји објективна потреба за издржавањем. Алеаторност уговора о доживотном издржавању огледа се у чињеници да обавеза даваоца издржавања зависи од дужине живота примаоца. При закључивању уговора, давалац издржавања не може унапред знати колико ће дуго трајати његова обавеза, што отежава процену њене стварне вредности.

Смрт примаоца представља кључну тачку која овом уговору даје посебну форму и издваја га од других облигационих уговора. Иако сама смрт није главни разлог за закључење уговора, она делује као одложни рок који дефинише стварноправно дејство уговора. Ово додатно наглашава његову алеаторну природу, јер економски исходи уговора зависе од неизвесног догађаја, односно од тренутка смрти примаоца, што овај уговор чини посебно комплексним и динамичним (Ђурђић, Ћирић, 2022, 420). У домаћој правној теорији су заступљена опречна схватања о домашају алеаторности, тј. да ли је она двострана или једнострана - постоји само за даваоца издржавања. Уговор о доживотном издржавању је алеаторан са становишта даваоца издржавања, јер му добит није загарантована - може се догодити да обавезе даваоца вреде знатно више од онога што на крају добије. У том смислу, давалац издржавања преузима ризик да се уговор неће исплатити, пристајући на то да вредност његове обавезе зависи од будућих и неизвесних околности. Са друге стране, уговор није на исти начин алеаторан за примаоца издржавања. Његов губитак је више посредан, јер се може испоставити да је вредност онога што је дао у замену за издржавање знатно већа од самог издржавања, што доводи до губитка у његовој имовини. Тиме губитак трпе његови наследници, али не и он лично, јер уговор за примаоца представља начин да обезбеди издржавање до краја живота (Вукотић, 2011, 219).

³ Алеаторни карактер уговора о осигурању огледа се у томе што у моменту његовог закључења ниједна уговорна страна не зна да ли ће, и у којој мери, остварити добитак или претрпети губитак. Осигураник плаћа премију без извесности да ли ће доћи до осигураног случаја и, уколико се тај случај не догоди, губи премију. Истовремено, осигурач не може са сигурношћу знати да ли ће морати да исплати накнаду, која би могла бити знатно већа од премије коју је примио. Таква неизвесност у погледу добитка и губитка на обе стране омогућава да уговор о осигурању остане важећи чак и ако је корист за осигураника несразмерно велика у односу на премију коју је платио, што уговору даје истински алеаторни карактер. Овај елемент чини уговор о осигурању посебним правним инструментом који је заснован на ризику и неизвесности, а не само на формалном захтеву за симетрију давања. (Кабашевић, 2022, 213)

3. АЛЕАТОРНОСТ УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ У КОНТЕКСТУ СУКОБА ИНТЕРЕСА ИЗМЕЂУ ДАВАОЦА ИЗДРЖАВАЊА И НАСЛЕДНИКА ПРИМАОЦА ИЗДРЖАВАЊА

Уговор о доживотном издржавању заснован је на принципу алеаторности, што значи да обе уговорне стране преузимају одређени ризик, чији исход зависи од неизвесног догађаја - дужине живота примаоца издржавања. Ова неизвесност представља суштину уговора, јер тек након смрти примаоца може се утврдити стварна вредност и обим обавеза које су стране преузеле. Међутим, у ситуацијама када уговор не садржи довољно ризика за даваоца издржавања, могу се појавити правни спорови, нарочито од стране наследника примаоца. Правни сукоби се најчешће јављају у случајевима где је прималац издржавања, због своје дубоке старости или тешке болести, већ у моменту закључења уговора био „пред крај живота“, а давалац издржавања одмах добио право на вредну имовину. Понекад ови разлози могу искључиво мотивисати даваоца да закључи уговор о доживотном издржавању (Бабић, 2013, 556). У таквим случајевима, ако приходи од те имовине премашују трошкове издржавања, поставља се питање да ли уговор уопште можемо да окарактеришемо као алеаторан? Недостатак праве неизвесности за даваоца издржавања могао би указивати да је уговор у суштини био једнострано користан, што отвара простор за наследнике да оспоре валидност уговора. На пример, замислимо случај где прималац издржавања, због узнатредовале болести, у време закључења уговора има прогнозу да неће дуго живети. Давалац издржавања, одмах након закључења уговора, добија право на кућу која генерише месечни приход, рецимо од ренте, који премашује трошкове потребне за издржавање. У оваквом случају, суд би могао проценити да давалац издржавања није преузео никакав значајан ризик, јер се из прихода имовине покривају сви трошкови, а уговор не представља правичну равнотежу између обавеза странака. Наследници примаоца могу затражити поништај уговора⁴, јер је уговор био једнострано користан за даваоца, што би могло довести до тога да уговор буде проглашен уговором о поклону (Чл. 203. ст. 1. ЗОН). Овакво законско решење омогућава наследницима да остваре своја права на део имовине која би иначе припала даваоцу. У случајевима где изостаје алеаторност као суштинска карактеристика овог правног посла, предвиђено је наведено нормативно решење, које има за циљ санкционисање примаоца издржавања, посебно ако је његова скоро смрт била извесна и представљала главни мотив даваоца за закључење уговора. Алеаторност је замишљена као обележје које треба да постоји искључиво на страни даваоца издржавања, који у тренутку закључења уговора мора

⁴ Чл. 203. ст. 1. ЗОН. На захтев законских наследника примаоца издржавања, суд може поништити уговор о доживотном издржавању ако због болести или старости примаоца издржавања уговор није представљао никаква неизвесност за даваоца издржавања.

бити свестан да његова обавеза може трајати веома кратко, те да би из тога могао произићи значајан имовински добитак. Уколико давалац издржавања поступа супротно томе, односно несавесно и на начин који је противан добрим обичајима и сврси овог правног института, то представља злоупотребу права. При утврђивању оваквих околности узимају се у обзир субјективни фактори (попут намере и свести даваоца) као и објективни елементи (значајна несразмера у узајамним давањима).

Другим речима, уговор се сматра неправедним и неморалним⁵, ако не одражава принцип правичног ризика, који подразумева унапред прихваћену могућност да једна страна добије више или мање него што је дала. Такви уговори се могу оспорити и поништити, али право на поништај припада искључиво законским наследницима примаоца издржавања. Ово право је ограничено субјективним роком од годину дана од тренутка када наследници сазнају за постојање уговора, а најкасније објективним роком од три године од смрти примаоца. Уколико су наследници за уговор сазнали још за живота примаоца, субјективни рок почиње да тече од тренутка његове смрти. (Илкић, 2014, 132, 133). С друге стране, уколико би уговор укључивао значајан елемент неизвесности, као што је дужи животни век примаоца или комплексна и значајнија потреба за негом, уговор би остао важећи. Ово се односи на ситуације у којима се личне услуге даваоца, као што су свакодневна нега и брига, не могу лако проценити новчано, што често отежава процену правичности самог уговора. У таквим случајевима, чак и када постоји економска несразмера у корист даваоца, уговор остаје легитиман због својих алеаторних обавеза. (Вукотић, 2021, 219). Коначно, алеаторност уговора о доживотном издржавању не процењује се само према временском размаку између закључења уговора и момента смрти примаоца издржавања, већ према свим околностима конкретног случаја (Вуковић, 2007, 294).⁶

4. ПРАВНЕ ПОСЛЕДИЦЕ АЛЕАТОРНОСТИ УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ

Уговори о доживотном издржавању, због своје алеаторности, не подлежу стандардним правилима о сразмерности узајамних давања⁷. Начело једнаке вредности

⁵ Ако је смрт примаоца издржавања због болести или дубоке старости била извесна у релативно кратком времену од закључења уговора, уговор о доживотном издржавању је ништав јер је противан моралу. (Решење Окружног суда у Ваљеву Гж. бр. 577/01 од 6. јуна 2001, објављену у Судској пракси, број 10/2003, одлука број 33). (Бабић, 2013, 563)

⁶ Вид. Пресуда Апелационог суда у Нишу, Гж. 3541/2010 од 13. јануара 2011 ; Врховни суд Србије, Рев. бр. 4772/01.

⁷ Начело еквивалентности представља један од темељних принципа облигационог права. Његова суштина лежи у томе да обавезе уговорних страна у двостраним уговорима морају бити једнаке или приближно једнаке вредности. Начело је прописано чланом 15. ЗОО: „Начело једнаке вредности узајамних давања полази од претпоставке да уговорне стране теже

престација овде је ограничено, јер у тренутку закључења уговора није могуће утврдити тачан однос вредности обавеза уговорних страна. Алеаторност, самим тим, искључује примену правила о прекомерном оштећењу, јер се економска вредност уговора не може одредити унапред. Слично, уговор о доживотном издржавању не може бити сматран зеленашким, јер нема очигледне несразмере у моменту закључења, с обзиром на неизвесност обавеза. Уговорне стране прихватају ризик, што искључује могућност накнадног оспоравања на основу неправичне размене. Тек након испуњења уговора, односно смрти примаоца, постаје јасна вредност обе стране. Због тога, уговори са алеаторним елементима одступају од класичних уговорних правила о правичности и несразмери⁸ (Марић, 2015, 906).

4. 1. Прекомерно оштећење и зеленашки уговори у контексту уговора о доживотном издржавању

Облигација представља корелацију потраживања и дуга, што када су у питању двострано обавезни уговори, подразумева и једнакост узајамних давања (Антић, 2011, 46). У класичним уговорима, уговорне стране су дужне да обезбеде сразмерност својих међусобних престација, а уколико дође до несразмере, оштећена страна може захтевати поништење уговора (Чл. 139. ст. 1. ЗОО). Код уговора који подразумевају ризик и неизвесност, овај принцип се не примењује. Прекомерно оштећење би се могло јавити само када једна страна добије много више него што је очекивано (Цветковић, 2008, 194). Уговор о доживотном издржавању, због своје алеаторне природе, искључује примену правила о прекомерном оштећењу. Наведени принцип се код уговора о доживотном издржавању не сматра неправдом, јер обе стране унапред прихватају неизвесност, прихватају ризик. Пример би био случај где прималац издржавања има преко 80 година и у време закључења уговора делује слабо, па давалац издржавања претпоставља да ће обавеза трајати кратко. Међутим, прималац издржавања наставља да живи још 15 година, што значи да давалац током тог периода пружа знатно више услуга него што је првобитно очекивао. Упркос оваквој ситуацији, уговор остаје важећи јер је давалац унапред прихватио ризик неизвесности дужине живота примаоца и не може тражити раскид уговора због „прекомерног трајања обавезе“. Међутим, у процени злоупотребе права на закључење уговора о доживотном издржавању, кључну улогу имају околности које указују на свесно

правичној размени. Законом се дефинишу ситуације у којима кршење овог начела повлачи правне последице.“ Учесник уговора, у замену за оно што даје другој страни, очекује да добије одговарајућу или приближну вредност. Ово је у складу са највишим правним принципом - принципом правичности.

⁸ ЗОО такође изричито искључује могућност поништења уговора због несразмере код уговора на срећу или јавне продаје, ни онда кад је за ствар дата виша цена из особите наклоности, (Чл. 139. ст. 5. ЗОО) што се може применити и на уговор о доживотном издржавању.

занемаривање алеаторног карактера уговора. Старост и здравствено стање примаоца издржавања могу бити показатељи да је скоро смрт била предвидива, али сами по себи нису довољни за закључак да је дошло до злоупотребе. Злоупотреба ће постојати само ако је давалац издржавања био свестан неизбежне блискости смрти примаоца и упркос томе закључио уговор како би стекао несразмерну имовинску корист. Такав поступак може бити усмерен и на изигравање права законских наследника, чиме уговор губи своју правну исправност (Јечменић, 2012, 230).

Зеленашки уговори се јављају када једна страна злоупотреби тешко материјално стање или слабост друге стране, обезбеђујући себи корист која је у очигледној несразмери са својим обавезама. Суштина оваквих уговора лежи у чињеници да оштећена страна, иако свесна да прихвата неповољне услове, то чини услед притиска околности. На тај начин се крши начело еквивалентности, због чега су ови уговори по слову закона ништави, а на њих се примењују правила о последицама ништавости и делимичне ништавости (Чл. 141. ЗОО). Пример би био случај у којем неко у кризној финансијској ситуацији продаје вредну некретнину по знатно нижој цени, док друга страна свесно искоришћава његову нужду. Зеленашки уговори су ништавни јер је несразмера очигледна већ у тренутку закључења уговора, а намера једне стране је да оствари неправедну предност. С друге стране, уговор о доживотном издржавању је специфична врста правног посла који се заснива на неизвесности, односно алеаторности. Овај уговор подразумева прихватање ризика обе стране - ни једна ни друга не могу са сигурношћу знати колико ће уговор трајати и која ће страна имати већу корист. На пример, ако прималац живи дуже него што је давалац очекивао, економска вредност уговора биће знатно другачија од првобитних претпоставки, али је таква ситуација прихваћена као саставни део ризика уговора. Међутим, у случајевима када уговор о доживотном издржавању губи своју алеаторну природу, могу се јавити спорови. То се дешава ако је смрт примаоца била предвидива у моменту закључења уговора, као што је случај са терминално болесним пацијентом или особом у дубокој старости чије се здравствено стање нагло погоршава. Ако давалац издржавања зна да ће обавезе трајати веома кратко и закључује уговор са намером да стекне несразмерну имовинску корист, такво поступање може се сматрати злоупотребом права. У тим околностима, наследници примаоца могу покренути судски спор и захтевати поништај уговора због недостатка алеаторности⁹. Иако постоје елементи слични зеленашким уговорима, попут могуће несразмере у користи и намере да се оствари неправедна предност (Панић, 2017, 652), уговор о доживотном издржавању се не сматра зеленашким уговором. Кључна разлика лежи у томе што се несразмера у уговору о доживотном издржавању не процењује у моменту закључења уговора, већ тек након његовог окончања, на основу дужине живота примаоца и

⁹ Према члану 203. ЗОН: На захтев законских наследника примаоца издржавања, суд може поништити уговор о доживотном издржавању ако због болести или старости примаоца издржавања уговор није представљао никаква неизвесност за даваоца издржавања.

извршења обавеза даваоца. С друге стране, зеленашки уговори подразумевају да је несразмера видљива и свесно прихваћена већ у тренутку закључења. Уговор о доживотном издржавању није зеленашки уговор, али ако се злоупотреби и угрози принцип правичности, може бити оспорен и поништен из других разлога, као што су недостатак алеаторности, злоупотреба права или изигравање наследника.

4. 2. Утицај промењених околности на прилагођавање уговора о доживотном издржавању

Приликом закључења уговора, стране узимају у обзир околности које постоје у том тренутку, као што су услови на тржишту и важећи прописи. Ове околности, које су изван уговора и независне од воље страна, одређују да ли ће уговором предвиђени циљ бити постигнут. Иако уговорне стране, на основу искуства и праксе, рачунају на извесне промене, околности могу еволуирати у мери која превазилази њихова очекивања. Значајне промене могу значајно пореметити однос престација, чиме се доводи у питање уговорена равнотежа обавеза (Цветковић, 2008, 202). Овај проблем је нарочито изражен код дуготрајних уговора, где се правни однос наставља дуго након њиховог закључења. Према томе, обзиром да уговор о доживотном издржавању има алеаторни карактер, поставља се питање - да ли то искључује могућност да се на њега примене правила о промењеним околностима? Приликом закључења оваквих уговора, уговорници прихватају одређени ризик (нпр. дужину живота или здравствено стање примаоца), али не и сваки могући ризик који може наступити. У складу с тим, промењене околности могу довести до измене или раскида уговора само ако те околности не спадају у нормалан ризик који су уговорне стране преузеле (Чл. 133. ЗОО)¹⁰. На пример, давалац издржавања не може раскинути уговор само због дужег живота примаоца или због тога што му је потребна нега, јер су то околности на које је морао рачунати при закључењу уговора. Идеја прилагођавања или раскида уговора због промењених околности је заснована на потреби да се ревидира уговор када се након његовог закључења појаве ванредни и непредвиђени догађаји. Те околности морају бити такве природе да озбиљно поремете равнотежу уговорних обавеза, иако ниједна страна није крива за њихов настанак. Пре свега, да би се уговор могао изменити или раскинути, догађај мора бити ванредан у смислу да превазилази уобичајене ризике повезане са том врстом уговора, али не сме довести до потпуне

¹⁰ Ако после закључења уговора наступе околности које отежавају испуњење обавезе једне стране, или ако се због њих не може остварити сврха уговора, а у једном и у другом случају у тој мери да је очигледно да уговор више не одговара очекивањима уговорних страна и да би по општем мишљењу било неправично одржати га на снази такав какав је, страна којој је отежано испуњење обавезе, односно страна која због промењених околности не може остварити сврху уговора може захтевати да се уговор раскине.

немогућности извршења обавезе – што би представљало вишу силу (Станковић, 2012, 74).

Такође, испуњење обавезе у новонасталим околностима мора бити значајно отежано или довести до великих губитака за једну страну, што угрожава принцип еквивалентности престација. Ако су промене такве да уговор више не одражава очекивања уговорних страна, или ако би његово одржавање у изворном облику било неправедно, може се разматрати његова измена или раскид. С друге стране, ако су промене околности биле предвидиве у тренутку закључења уговора, оне не могу служити као основ за прилагођавање, јер су уговорне стране имале прилику да те ризике унапред укључе у садржину уговора (Станковић, 2012, 74). Када се давалац нађе у економској ситуацији која угрожава његову егзистенцију, може се разматрати раскид или измена уговора. ЗОН предвиђа да суд може изнова уредити односе из уговора или га раскинути ако је испуњење постало знатно отежано због промењених околности (Чл. 202. ЗОН). Међутим, уговор не може бити измењен или раскинут у корист стране која је проузроковала промену околности. На пример, прималац који заврши на издржавању затворске казне не може захтевати раскид уговора јер је та околност проистекла из његовог понашања. Слично, ако давалац престане да пружа издржавање из разлога које је сам проузроковао, прималац може тражити раскид уговора и накнаду штете. Уговорници преузимају ризик да испуњење уговора можда неће одговорати вредности онога што су дали, али не прихватају ризик који угрожава њихову егзистенцију или чини уговор бесмисленим. Давалац издржавања, на пример, не мора наставити са обавезама ако би испуњење озбиљно угрозило његове животне услове. С друге стране, прималац може захтевати раскид уговора ако му издржавање више није потребно због нових околности које нису биле предвидиве приликом закључења уговора (Вукотић, 2021, 223). Суштина правила о промењеним околностима у овом контексту је да се прави разлика између ризика који су уговорници свесно прихватили и непредвиђених околности које битно мењају односе. Иако уговори о доживотном издржавању подразумевају одређену дозу неизвесности, њихово испуњење мора остати у разумним границама прихватљивог ризика за обе стране. Судови морају пажљиво одмерати шта спада у прихватљив ризик и када околности оправдавају измену или раскид уговора. Притом, мора се водити рачуна и о правној сигурности и принципу уговорне дисциплине како се не би подривао основни циљ овог правног инструмента.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Уговор о доживотном издржавању налази се на танкој линији између економског ризика и правичности, претварајући животни век у кључни, али неизвесни фактор размене. Његова алеаторна природа чини га отпорним на класична правила о прекомерном оштећењу и сразмерности, јер уговорне стране свесно

прихватају ризик да економски исход може бити неповољан за једну од њих. У томе се огледа и суштина овог правног инструмента - омогућити примаоцу издржавање, а даваоцу потенцијалну добит, али без гаранције. Управо неизвесност, коју обавезе носе, омогућава да уговори остану важећи чак и у случајевима када једна страна добије несразмерно више од друге, што је уобичајено код оваквих правних инструмената. Ипак, питање правичности остаје од суштинског значаја, нарочито у ситуацијама где давалац издржавања добија несразмерну имовинску корист упркос минималном ангажовању. Законски наследници често изражавају сумњу у правичност оваквих уговора, нарочито када је прималац у време закључења уговора већ био у узнапредовалом животном добу или лошем здравственом стању, што доводи у питање саму алеаторну природу уговора. Наследници у таквим случајевима оспоравају уговор тврдећи да је он заправо био уговор о поклону, а не уговор са алеаторним елементом, због чега траже поништај. У тим околностима, законодавац и судови морају пажљиво проценити да ли је уговор заиста имао елементе неизвесности или је у питању прикривени поклон, чиме се угрожавају права наследника. Алеаторност, иако формално штити уговор од правних оспоравања, не сме бити изговор за неправичност, већ предуслов за остварење специфичног баланса између уговорних страна. На крају, уговор о доживотном издржавању остаје драгоцен инструмент социјалне сигурности, али његов успех зависи од правилног балансирања између правичности и неизвесности. Судска пракса играће кључну улогу у очувању овог баланса, водећи рачуна о томе да уговор служи својој сврси - обезбеђивању издржавања за примаоца на начин који не угрожава права наследника. Такође, важећи правни оквир мора омогућити давање издржавања у условима који нису оптерећени несигурношћу или злоупотребима, чиме се одржава правичност и поверење у овај правни институт.

ЛИТЕРАТУРА

Антић, О. 2011. Облигационо право, шесто издање, *Правни факултет Универзитета у Београду*, Београд;

Бабић, И. 2013. Коментар Закона о наслеђивању, са одабраном судском праксом и прилозима, Четврто измењено и допуњено издање, *Службени гласник*, Београд;

Benabent, A. 2001. Droit civil - Les contrats speciaux civils et commerciaux, Montchrestien, Paris;

Бикић, Е., Гргић, Д. 2018. Уговор о осигурању, *Анали Правног факултет Универзитета у Зеници*, бр. 21. Зеница;

Вуковић, Р. С., 2007. Коментар Закона о наслеђивању, са судском праксом, обрасцима, регистром појмова и прилогом, Четврто издање, *Пословни Биро Д.О.О.*, Београд;

Вукотић, М. 2021. Правне последице смрти даваоца издржавања, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 69, бр. 1., Београд;

Ђурђевић, Д. 2017. Институције наследног права, *Правни факултет Универзитета у Београду*, осмо издање, Београд;

Ђурђевић, Д. 2022. Нормативно уобличавање уговора о доживотном издржавању у Скици за Законик о облигацијама и уговорима и у Преднацрту Грађанског законика Републике Србије, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 70, бр. посебан, Београд;

Ђурђић, Т., Ђирић, З. 2022. Медико-легални аспект поништаја уговора о доживотном издржавању због недостатка алеаторности, Међународна научна конференција „Заштита људских права и слобода у светлу међународних и националних стандарда“, *Зборник радова Правног факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици*, Косовска Митровица;

Илкић, З. 2014. Престанак уговора о доживотном издржавању, *Мегатренд ревија*, Универзитет Мегатренд Београд, вол. 11, бр. 1., Београд;

Јечменић, М. 2013. Повреда начела савесности и поштења и злоупотреба права из уговора о доживотном издржавању, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, вол. 85, бр5;

Кабашић, Д. 2022. Алеаторни уговори у правном поретку Србије, *Зборник радова Правног факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици*, Косовска Митровица;

Марић, З. Д. 2015. Начело еквивалентности и прекомерно оштећење у уговорном праву, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. 49, бр. 2 (2015), Нови Сад;

Новаковић, Д. 2015. Уговор о доживотном издржавању - неке специфичне карактеристике, *Мегатренд ревија*, Универзитет Мегатренд Београд, вол. 12, бр. 2, Београд;

Станковић, М. 2012. *Alea iacta est* - алеаторност уговора о доживотном издржавању као ограничење могућности његовог раскида због промењених околности, *Harmonius*;

Teteloshvili, V. 2020. Lifelong Maintenance Contract as One of the Types of Transfer of Property, its Legal Nature and Collateral Risks, *Journal of Law*, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Faculty of Law;

Цветковић, М. 2008. Начело једнаке вредности давања у уговорном праву, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 52. Ниш;

Закон о наслеђивању („Сл. гласник РС”, бр. 46/95, 101/2003 - одлука УСРС и 6/2015);

Закон о облигационим односима („Сл. лист СФРЈ”, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, „Сл. лист СРЈ”, бр. 31/93, „Сл. лист СЦГ”, бр. 1/2003 - Уставна повеља и „Сл. гласник РС”, бр. 18/2020);

Danica KABAŠIĆ

Teaching Assistant, University of Priština in Kosovska Mitrovica, Faculty of Law, Republic of Serbia

LEGAL IMPLICATIONS OF THE ALEATORY NATURE OF LIFETIME SUPPORT CONTRACTS

Summary

A lifetime support contract represents a specific legal instrument within domestic legislation that incorporates elements of inheritance and obligation law, regulated by the Inheritance Act. Its complexity arises from the unique combination of personal and property obligations imposed on the provider of support, which last until the recipient's death. The central feature of this contract is its aleatory nature, implying that the outcome is uncertain at the time of conclusion, as it depends on the recipient's lifespan. This uncertainty in obligations makes the lifetime support contract resistant to the application of rules on proportionality and excessive damage. The paper explores the legal nature of aleatoriness in this contract, analyzes its consequences for the rights of heirs and the legal position of the support provider, and examines how fairness principles are protected within such agreements.

Key words: lifetime support contract, aleatoriness, uncertainty, proportionality, fairness.